

Лекція 1. Історія та теорія процесуальних актів у цивільних справах 2 години

Мета лекційного заняття: ознайомлення студентів із історією процесуальних актів у цивільних справах; засвоєння особливостей правової допомоги та її форм; ознайомлення із видами процесуальних актів у цивільних справах.

Перелік рекомендованих нормативно-правових актів та літератури

Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України № 1401-VIII від 02.06.2016 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 28. – Ст. 532.

Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України № 1618-IV від 18.03.2004 р. (із змінами) / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.

Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076-VI від 05.07.2012 р. (із змінами) / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 27. – Ст. 282.

Про безоплатну правову допомогу: Закон України № 3460-VI від 02.06.2011 р. (із змінами) / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 51. – Ст. 577.

Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів»: Закон України № 2147-VIII від 03.10.2017 р. // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 48. – Ст. 436.

План лекційного заняття:

1.1. Складання процесуальних документів з цивільних справ: короткий історичний аспект.

1.2. Правова допомога та її вплив на складання процесуальних документів у цивільних справах.

1.3. Суть, види та значення процесуальних актів у цивільних справах.

1.4. Цивільна процесуальна форма, її вплив на процесуальні акти у цивільних справах та значення.

1.1. Складання процесуальних документів з цивільних справ: короткий історичний аспект

Складання процесуальних документів має свою історію. Ще в давньому Римі процес розгляду спору починався з письмового позову. Спеціально встановлена форма позову зобов'язувала позивача починати звернення словами закону, на який він посилався на твердження своїх вимог. Найменший відступ від форми призводив до втрати права на позов. Усі

письмові позови до суду складалися певними особами, які зберігали всі позовні форми в таємниці і надали їх за певну винагороду. Якщо позивачеві не була відома форма позову, він не міг захистити своє право в суді.

Звернення до судових органів та їх рішення щодо кожної справи також викладались у письмовій формі. Процесуальні документи в ті часи називались по-різному. Так, у **першій половині XIX ст.** позовні заяви до суду називались «**позовними проханнями**». Такі документи могли складати лише освічені люди, які знали юриспруденцію того часу. З розвитком суспільства розвивались процесуальні науки, в тому числі і цивільне процесуальне право і його прикладна складова – процесуальні документи.

Особливого розвитку процесуальні документи набули з прийняттям **Статуту цивільного судочинства 1864 р.**, який передбачав наявність **таких процесуальних документів, як позовні заяви, рішення, апеляційні та касаційні скарги, наказ у цивільній справі, заочне рішення суду.** Складання таких документів мало місце і за чинності **ЦПК УСРР 1924 р.**, але з прийняттям **ЦПК у 1929 р.** заочне провадження було виключено із тодішнього судочинства, пізніше, **в 1963 р.**, з прийняттям нового ЦПК України було **виключено і наказне провадження.**

На початку XX ст. позовні заяви до суду в Україні писали самі судді замість позивачів. Так, відповідно до ст. 92 ЦПК УРСР 1929 р. «усну заяву народний суддя або, за його дорученням, секретар записує до протоколу, зачитує позивачеві і її підписують суддя і позивач». Такі негаразди законодавства на той час були вимушеними, адже **більшість населення того часу була неосвічена, правників вкрай не вистачало.** З прийняттям Україною Цивільного, Сімейного, Земельного та інших кодексів, сфера правовідносин суттєво розширилась, тому вирішення конфліктних ситуацій, здійснюваних судом, розширили і різновиди позовних заяв, заяв, які можуть надходити до суду.

Отже, історія розвитку складання процесуальних документів на цьому не закінчується. Форми процесуальних документів будуть удосконалюватись, з'являтимуться нові, а тому юрист зобов'язаний постійно працювати над рівнем своїх знань, знати законодавство, вміти складати та аналізувати процесуальні документи у цивільних справах.

1.2. Правова допомога та її вплив на складання процесуальних документів у цивільних справах

Конституція України є базовим правовим документом не лише для законодавства в цілому, але і фундаментальним законом цивільної процесуальної науки і її практичної складової – складання процесуальних документів з цивільних справ. Процесуальні документи створюються під час надання правової допомоги як фізичним, так і юридичним, особам, ґрунтуючись на законах та нормативно-правових актах, які в свою чергу повинні відповідати Основному закону. До зміни Конституції України Законом № 1401-VIII від 02.06.2016 р. «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» ст. 59 Конституції закріплювала, що «кожен має

право на правову допомогу», наразі норма змінена та встановлює, що «кожен має право на *професійну правничу допомогу*. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав». Правова допомога в частині цивільного судочинства може включати в себе допомогу прокуратури, адвокатури, нотаріусів, фахівців у галузі права, юрисконсультів, юридичних фірм як щодо юридичних консультацій, так і складання процесуальних документів. Це положення знайшло закріплення у ст. 15 ЦПК України в оновленій Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» редакції. Відповідно до цієї статті, учасники справи мають право користуватися правничою допомогою (ч. 1); представництво у суді як вид правничої допомоги здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича допомога), крім випадків, встановлених законом (ч. 2); безоплатна правнича допомога надається в порядку, встановленому законом, що регулює надання безоплатної правничої допомоги (ч. 3). Відтак, крім вказаної статті керуватись слід також законами України «Про безоплатну правову допомогу» та «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» тощо.

Правова допомога – це також допомога однієї країни іншій на підставі конвенцій, підписаних і ратифікованих державами у цивільних, сімейних та кримінальних справах, а також на підставі двосторонніх міжнародних договорів. Для того, щоб юрист був здатен до самостійних суджень, умів діяти, йому необхідно отримати в процесі навчання знання і навички в галузі як політичної, так і правової культури, засвоїти чинне законодавство, не боятись дискусій. Однак все це потребує від фахівця не лише знань законодавства, а й уміння використовувати отримані знання при складанні процесуальних документів, які є однією з прикладних основ цивільного процесу. Громадяни ж, як правило, знайомі лише з незначним обсягом основних положень законодавства. Тому для захисту прав, свобод та інтересів громадян необхідні глибокі, ґрунтовні знання та досвід у застосуванні чинного законодавства. Все це і вимагає допомоги спеціаліста-юриста.

Правова допомога полягає не лише у роз'ясненні фахівцем питань чинного законодавства, складанні запитів, участі в судових засіданнях, а більшою мірою виявляється в тому, як юрист складає процесуальні документи.

Викладення обставин у позовних заявах, заявах, які направляються в суд першої інстанції, а також апеляційних та касаційних скаргах потребує точності, логічності, стислості, дотримання форми процесуального документа, законності та обґрунтованості суджень. Але не лише ці питання охоплюються поняттям правової допомоги. До таких питань слід віднести **вміння визначити юридичну природу спору, встановити компетенцію суду щодо розгляду справи та підсудності цивільних спорів, уточнити сторони, перевірити питання позовної давності та дотримання інших**

процесуальних строків, зібрати докази з урахуванням їх належності та допустимості, визначити ціну позову і на цій підставі визначити розмір судового збору, тощо. Усі ці питання фахівець у галузі права зобов'язаний знати і, головне, вміти використовувати у своїй роботі.

Сьогодні застосовуються **різні форми захисту цивільних прав громадян.** Насамперед це відбувається в судах загальної юрисдикції, адміністративних, господарських та третейських судах. Сама по собі велика кількість форм захисту цивільних прав є об'єктивною необхідністю. Залежно від цього і виникає **велика різноманітність процесуальних документів, які відрізняються своїм характером вирішення порушених цивільних прав, змістом, формою та обсягом, порядком законодавчого врегулювання.**

Отже, **правова допомога** за своєю суттю є **публічною**, має свою обов'язкову процесуальну форму і повинна бути законною і обґрунтованою. Тому така допомога **може виступати як у формі дії, так і у формі протидії.** Наприклад: позовна заява – відзив на позовну заяву, зустрічний позов; апеляційна скарга – відзив на апеляційну скаргу. Така суть різних форм правової допомоги ґрунтується на вимогах ст. 12 ЦПК України, відповідно до якої кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених ЦПК України (ч. 3), тобто на вимогах **принципу змагальності**, що характерно для самої природи цивільного судочинства.

Але слід також враховувати, що в основу правової допомоги закладено й **принцип диспозитивності** (ст. 13 ЦПК України), тобто вільне користування особою своїми процесуальними правами. Ніхто не може зобов'язати особу чи заборонити їй звертатися до суду за захистом своїх порушених прав, але якщо вона дійшла висновку про необхідність такого захисту, вона повинна діяти відповідно до вимог ЦПК України.

Враховуючи те, що суд є державною установою і відповідно до ст. 10 Конституції України «державною мовою є українська мова», то **звернення до суду повинно відбуватись українською мовою.** Ці питання регулює ст. 9 ЦПК України, яка закріплює, що цивільне судочинство в судах провадиться державною мовою (ч. 1). Таким чином забезпечується **принцип мови судочинства.** Разом з тим у судовому засіданні учасники судового процесу, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право робити заяви, надавати пояснення, виступати в суді і заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача (ч. 4 ст. 9 ЦПК України).

Правова допомога в Україні характеризується **доступністю.** Відповідно до ст. 55 Конституції, права і свободи людини захищаються судом. При цьому норми Конституції України є нормами прямої дії (ч. 3 ст. 8 Конституції). Все це спрощує поняття правової допомоги, адже посилання в процесуальному документі лише на вимоги Конституції України дає підставу суду прийняти процесуальний документ до свого провадження.

Отже, **правова допомога характеризується принципами:** змагальності, диспозитивності, доступності, державної мови тощо, які мають

своє закріплення в ЦПК України, що вказує на нерозривний зв'язок процесуального законодавства та правової допомоги в практичному її розумінні.

1.3. Суть, види та значення процесуальних актів у цивільних справах

Теорії актів правосуддя та процесуальних актів у цивільних справах приділялась та приділяється увага у роботах відомих вчених-процесуалістів та практиків: М.Г. Авдюкова, Н.Б. Зейдер, П.П. Заворотька, М.Й. Штефана, О.Г. Дріжчаної, Л.К. Радзієвської, Р.Н. Аветисяна, В.А. Кройтора, В.М. Кравчука, М.Д. Бойка, В.М. Співака, М.А. Хазіна, С.Я. Фурси, Є.І. Фурси, С.В. Щербак, Я.П. Зейкана, Д.Д. Луспеніка та ін. Праці усіх зазначених авторів у тій чи іншій мірі стосуються процесуальних актів у цивільному судочинстві.

З урахуванням розробок вказаних авторів наведемо теоретичний аналіз сутності процесуальних актів у цивільному судочинстві, їх види, значення.

Позовні заяви, заяви окремого провадження, заяви про видачу судового наказу, апеляційні та касаційні скарги, рішення та ухвали суду, протоколи судових засідань, протоколи окремих процесуальних дій можна назвати загальним поняттям – «**процесуальні документи**».

Природа будь-якого процесуального документа пов'язана, насамперед, з матеріальним та процесуальним правом. **Матеріальне право впливає на змістовну частину процесуальних документів.** Так, у позовних заявах, – а це майже 80 відсотків цивільних справ, які розглядаються судами України, – в обов'язковому порядку слід визначити той закон (норму матеріального права), який регулює дані правовідносини.

Процесуальне право пред'являє вимоги до форми процесуальних документів. **Процесуальна форма** – це коло встановлених законом вимог, виконання яких дає підставу вважати законними процесуальні дії суду, сторін, третіх осіб щодо оформлення позовних заяв, заяв, ухвалення судових рішень (постанов, рішень, ухвал). Тому, наприклад, ст. 175 ЦПК України закріплює законодавчо ті реквізити, які в обов'язковому порядку повинні бути зазначені як у позовних заявах, так і в заявах окремого провадження, адже щодо останнього провадження ЦПК України не закріплює спеціальної статті, в якій би встановлювались обов'язкові реквізити щодо відповідних заяв. Крім того, слід враховувати, що стосовно конкретних різновидів заяв у порядку окремого провадження вказуються на їх особливості в спеціальних статтях, наприклад у ст. 297 щодо заяв про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, у ст. 302 – щодо заяв справ про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності тощо.

Порушення даних вимог закону тягне за собою **негативні процесуальні наслідки** – залишення позовної заяви, заяв у порядку окремого провадження чи заяв про видачу судового наказу без руху.

Усі процесуальні документи можна розділити умовно на дві групи:

1) процесуальні документи, які складаються особами, що звертаються до суду (документи-звернення);

2) документи суду.

До перших належать *позовні заяви, заяви окремого провадження, заяви про видачу судового наказу, апеляційні та касаційні скарги, різні заяви, клопотання* (наприклад, про забезпечення доказів, позову тощо). **Всі документи цієї групи у своїй резолютивній частині передбачають звернення до суду з проханням вирішити ті чи інші питання щодо тих правовідносин, які, на думку позивача, порушені, невизнані чи оспорується.** Дані документи повинні бути оплачені судовим збором, крім випадків, коли особи звільняються від їх сплати. При цьому документи-звернення не підлягають оскарженню в апеляційному чи касаційному порядку.

Отже, складаючи процесуальний документ слід дотримуватися тих реквізитів, які зазначені в законі. Змістовне ж викладення (описова частина) процесуальних документів (позовних заяв, заяв у порядку окремого провадження, заяв про видачу судового наказу, апеляційних та касаційних скарг) відбувається в довільній формі.

Документи можуть бути складені прокурором, адвокатом, фахівцем у галузі права, юрисконсультантом, самим заявником тощо. **Процесуальні ж документи суду, а такими є рішення, ухвали, постанови суду, повинні бути складені лише суддею.** Дані документи не оплачуються судовим збором, вони є похідними від документів-звернень, адже рішення, постанови суду чи його ухвали не можуть ухвалюватись без звернень особи до суду, оскільки ст. 13 ЦПК України, у якій закріплено принцип диспозитивності, передбачає, що суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням особи, поданим відповідно до ЦПК України, у межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у передбачених ЦПК України випадках.

Особливістю документів суду – рішень, постанов, ухвал, судового наказу, на відміну від документів-звернень, є їх обов'язковий характер для всіх осіб, установ, організацій, підприємств незалежно від їх форми власності (ст. 18 ЦПК України). При цьому рішення, ухвали судів першої інстанції, рішення, ухвали, постанови апеляційної інстанції підлягають оскарженню. Разом з тим для цих документів, як і документів звернень, загальним є те, що до них пред'являється спеціальна форма викладення, тоді як зміст їх викладення (описова частина) відбувається у довільній формі.

Іншою загальною рисою процесуальних документів звернень і документів суду є те, що вони мають єдину цілеспрямованість і вирішують питання щодо одних і тих самих осіб. Дані документи викладаються лише в письмовій формі.

Отже, процесуальними документами (актами), що складаються особами, які звертаються до суду, є письмові, викладені в спеціальній

формі з передбаченими законом необхідними реквізитами документи, в яких виражено волю особи у формі прохань до суду.

Процесуальними документами суду є письмові, викладені у передбаченій законом формі документи, які ухвалюються на підставі документів-звернень, і є обов'язковими для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян.

Складання процесуальних документів є складним завданням, адже потребує, насамперед, приведення всієї доказової бази в єдиний логічний ланцюжок з відповідним її аналізом. При цьому **кожна наступна частина такого документа повинна логічно і змістовно ґрунтуватися на попередніх його частинах** з чіткістю і однозначністю викладення резолютивної частини. **Для цього слід визначити не лише послідовність питань, які підлягають вирішенню** залежно від справи та обсягу її матеріалів, але і визначити **коло цих питань, характер правовідносин**, у яких сторони чи заявники вбачають свої дійсні права і обов'язки. Слід чітко встановити, **які правові норми належить застосовувати** для встановлення правовідносин та **які юридичні факти покласти в їх основу**.

Отже, **судові процесуальні документи і процесуальні документи-звернення** поєднуються між собою і складають одне ціле – **цивільну справу**.

Загальною ж вимогою до всіх без винятку процесуальних документів є охайність при їх складанні. Так, сьогодні процесуальні норми не передбачають вимог щодо складання апеляційних чи касаційних скарг у друкованому вигляді. Але це не означає, що позовна заява чи апеляційна або касаційна скарги повинні бути викладені на клаптику паперу, мати неохайний вигляд чи численні виправлення, закреслення, посилення. Все це не прикрашає процесуальний документ і робить його складним для вивчення. Документ стає заплутаним, втрачає свою форму, логічність викладення думки. Це стосується не лише позовних заяв чи заяв, але і судових рішень та ухвал. При цьому законодавець надає останнім настільки важливе значення, що в ч. 7 ст. 259 ЦПК України зазначив: «Виправлення в рішеннях і ухвалах повинні бути застережені перед підписом судді».

Рішення судів різних інстанцій та судовий наказ. Найвагомим у ієрархії судових документів є **судове рішення**, оскільки воно є актом правосуддя та відповідно до ст. 129-1 Конституції, ст. 13 Закону «Про судоустрій і статус суддів», ч. 1 ст. 259 ЦПК України **ухвалюється іменем України**. Як зазначає вчений-процесуаліст М.Й. Штефан, **судове рішення** – акт правосуддя у цивільних справах, у зв'язку з чим визначення його суті невіддільне від завдань і мети правосуддя, на досягнення яких воно спрямоване, від його політичної, економічної і юридичної характеристики.

Судове рішення – це документ суду, яким **справа вирішується по суті в позовному та окремому провадженнях**. Крім того, **судове рішення** – це процесуальний акт у цивільній справі, який має свою форму та зміст, у ньому підсумовується вся діяльність суду першої інстанції щодо вирішення справи

по суті, тобто встановлення фактичних обставин справи – наявність або відсутність юридичних фактів, якими позивач, заявник чи їх представники обґрунтовують свої вимоги, а відповідач, заінтересовані особи чи їх представники заперечують проти позову чи встановлюваного судом факту у порядку окремого провадження, дослідження та оцінка поданих сторонами та іншими учасниками справ, доказів та правова кваліфікація конкретних правовідносин.

Особливість **судового наказу** як процесуального документу суду (процесуального акта наказного провадження) **полягає у його подвійній природі**: з одного боку, **він є судовим рішенням**, з іншого – **виконавчим документом**. Така природа є винятком із загального правила та зумовлена необхідністю захисту безспірних прав стягувача у спрощеному порядку на підставі безспірних доказів. Але при цьому, виходячи із принципу рівності сторін, до яких можна віднести стягувача та боржника – суб'єктів наказного провадження, боржнику також законом гарантується захист його прав шляхом процедури скасування судового наказу.

Хоча наказне провадження є спрощеною судовою процедурою про стягнення з боржника грошових коштів, але воно здійснюється у межах судової процедури, регламентується ЦПК України, хоча й з деякими винятками. Тому **судовий наказ** – це **процесуальний документ суду, яким закінчується судовий розгляд, але спрощений**, оскільки здійснюється він суддею як обов'язковим суб'єктом цивільних процесуальних відносин відповідно до встановленої ЦПК України процедури, хоча за відсутності стягувача та боржника. Але якщо стягувач бажає, він може бути присутнім при розгляді судового наказу, так само як і боржник, оскільки за ч. 1 ст. 8 ЦПК України ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи.

Судове рішення як акт правосуддя може також ухвалюватися судом апеляційної інстанції, виходячи із повноважень останнього (ст. 374 ЦПК України). Так, суд апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги має право: 1) залишити судове рішення без змін, а скаргу без задоволення; 2) скасувати судове рішення повністю або частково і ухвалити у відповідній частині нове рішення або змінити рішення; 3) визнати нечинним судове рішення суду першої інстанції повністю або частково у передбачених ЦПК України випадках і закрити провадження у справі у відповідній частині; 4) скасувати судове рішення повністю або частково і у відповідній частині закрити провадження у справі повністю або частково або залишити позовну заяву без розгляду повністю або частково; 5) скасувати судове рішення і направити справу для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю; 6) скасувати ухвалу, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції; 7) скасувати ухвалу про відкриття провадження у справі і прийняти постанову про направлення справи для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю; 8) у передбачених ЦПК України випадках скасувати свою постанову (повністю

або частково) і прийняти одне з рішень, зазначених в пунктах 1-7 ч. 1 ст. 374 ЦПК України.

Щодо **касаційної інстанції**, виходячи з передбачених ст. 409 ЦПК України повноважень суду цієї інстанції, суд касаційної інстанції за результатами розгляду касаційної скарги має право: 1) залишити судові рішення судів першої інстанції та апеляційної інстанції без змін, а скаргу без задоволення; 2) скасувати судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій повністю або частково і передати справу повністю або частково на новий розгляд, зокрема за встановленою підсудністю або для продовження розгляду; 3) скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити нове рішення у відповідній частині або змінити рішення, не передаючи справи на новий розгляд; 4) скасувати постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишити в силі рішення суду першої інстанції у відповідній частині; 5) скасувати судові рішення суду першої та апеляційної інстанцій у відповідній частині і закрити провадження у справі чи залишити заяву без розгляду у відповідній частині; 6) у передбачених ЦПК України випадках визнати нечинними судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій повністю або частково і закрити провадження у справі у відповідній частині; 7) у передбачених ЦПК України випадках скасувати свою постанову (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, зазначених в пп.1-6 ч. 1 ст. 409 ЦПК України.

Щодо **перегляду рішень суду у зв'язку з нововиявленими або виключними обставинами**, як передбачено ч. 1 ст. 423 ЦПК України, рішення, постанова або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обставинами, передбаченими чч. 2, 3 вказаної норми. За результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами суд може: 1) відмовити в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами та залишити відповідне судове рішення в силі; 2) задовольнити заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, скасувати відповідне судове рішення та ухвалити нове рішення чи змінити рішення; 3) скасувати судове рішення і закрити провадження у справі або залишити позов без розгляду. За результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами Верховний Суд може також скасувати судове рішення (судові рішення) повністю або частково і передати справу на новий розгляд до суду першої чи апеляційної інстанції. У разі відмови в задоволенні заяви про перегляд рішення, ухвали, постанови за нововиявленими або виключними обставинами суд постановляє ухвалу. У разі задоволення заяви про перегляд судового рішення (з підстав: істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи; встановлений вирок або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, факт надання завідомо неправильного висновку

експерта, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що призвели до ухвалення незаконного рішення у даній справі; скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, що підлягає перегляду (ч. 2 ст. 423); встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане; встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено судове рішення (пп. 1,3 ч. 3 ст. 423 ЦПК України), та скасування судового рішення, що переглядається, суд: 1) **ухвалює рішення** – якщо переглядалося рішення суду; 2) **постановляє ухвалу** – якщо переглядалася ухвала суду; 3) **приймає постанову** – якщо переглядалася постанова. Верховний Суд за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з підстави «встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом» (п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК України), **приймає постанову**.

Отже, можна зробити висновок, що **суди різних інстанцій ухвалюють судові рішення, але умови їх ухвалення різні.**

Для суду першої інстанції – це розгляд справи по суті шляхом вирішення спору про право у позовному провадженні чи захисту охоронюваного законом інтересу в окремому провадженні, розгляду безспірних вимог у наказному провадженні.

В апеляційній інстанції до підстав, передбачених ст. 376 ЦПК України, для скасування судового рішення повністю або частково та ухвалення нового рішення у відповідній частині або зміни рішення, віднесено:

- 1) неповне з'ясування обставин, що мають значення для справи;
- 2) недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд першої інстанції визнав встановленими;
- 3) невідповідність висновків, викладених у рішенні суду першої інстанції, обставинам справи;
- 4) порушення норм процесуального права або неправильне застосування норм матеріального права.

При цьому чч. 2, 3 ст. 376 ЦПК України визначають у чому полягає неправильність застосування норм матеріального та процесуального права. Так, неправильним застосуванням норм матеріального права вважається: неправильне тлумачення закону, або застосування закону, який не підлягає застосуванню, або незастосування закону, який підлягав застосуванню. Щодо **порушення норм процесуального права**, воно може бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи. Порушення норм процесуального права є обов'язковою підставою для скасування судового рішення суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення, якщо:

- 1) справу розглянуто неповноважним складом суду;

2) в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і підстави його відводу визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованими;

3) справу (питання) розглянуто судом за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце засідання суду (у разі якщо таке повідомлення є обов'язковим), якщо такий учасник справи обґрунтовує свою апеляційну скаргу такою підставою;

4) суд прийняв судові рішення про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки осіб, що не були залучені до участі у справі;

5) судові рішення не підписано будь-ким із суддів або підписано не тими суддями, які зазначені у рішенні;

6) судові рішення ухвалено суддями, які не входили до складу колегії, що розглядала справу;

7) суд розглянув в порядку спрощеного позовного провадження справу, що підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження.

Виходячи із **повноважень суду апеляційної інстанції** (ст. 374 ЦПК України) за результатами розгляду апеляційної скарги суд має право, зокрема: скасувати судові рішення повністю або частково і ухвалити у відповідній частині нове рішення або змінити рішення (п. 2 ч. 1 ст. 374 ЦПК України).

У **касаційному провадженні** ухвалення судових рішень можливе, якщо неправильно застосовані норми матеріального права (неправильне тлумачення закону або застосування закону, який не підлягає застосуванню, або незастосування закону, який підлягав застосуванню) або порушені норми процесуального права (ст. 412 ЦПК України).

Підстави для перегляду рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами передбачені у ч. 2 ст. 423 ЦПК України, підстави для перегляду рішень у зв'язку з виключними обставинами – у ч. 3 ст. 423 ЦПК України.

Слід також зазначити про такий **різновид судового рішення**, як **заочне** (ст. 282 ЦПК України). За формою та змістом заочне рішення повинно відповідати вимогам, встановленим ст.ст. 263, 265 ЦПК України, крім того, у ньому має бути зазначено строк і порядок подання заяви про його перегляд.

Слід виділити також ще один із різновидів судового рішення – **додаткове рішення суду**, підстави та порядок ухвалення якого передбачено ст. 270 ЦПК України. Так, суд, що ухвалив рішення, може **за заявою учасників справи** чи з **власної ініціативи** ухвалити додаткове рішення, якщо:

1) стосовно певної позовної вимоги, з приводу якої сторони подавали докази і давали пояснення, не ухвалено рішення;

2) суд, вирішивши питання про право, не зазначив точної грошової суми, присудженої до стягнення, або майно, яке підлягає передачі, або дії, що треба виконати;

3) судом не вирішено питання про судові витрати;

4) суд не допустив негайного виконання рішення у випадках, встановлених ст. 430 ЦПК України. Заяву про ухвалення додаткового

рішення може бути подано **до закінчення строку на виконання рішення**. Суд, що ухвалив рішення, ухвалює додаткове судове рішення в тому самому складі **протягом десяти днів** із дня надходження відповідної заяви. Додаткове судове рішення ухвалюється в тому самому порядку, що й судове рішення. У разі необхідності суд може викликати сторони або інших учасників справи в судове засідання. Неприбуття у судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені про дату, час та місце судового засідання, не перешкоджає розгляду заяви. Додаткове рішення або ухвалу про відмову в прийнятті додаткового рішення може бути оскаржено.

Крім викладення суті судового рішення та його різновидів (залежно від способу ухвалення), слід звернути увагу на такі його **теоретичні аспекти, як поділ рішень на види залежно від способу захисту права та правових наслідків, які такі рішення викликають**. У теорії цивільного процесу виділяють такі **види судових рішень**:

- **рішення про присудження** (стягнення аліментів, відшкодування шкоди);

- **рішення про визнання** (*позитивні* – визнання права власності на будинки та *негативні* – визнання правочину недійсним);

- **перетворювальні рішення** або конститутивні (рішення про розірвання шлюбу, про виділ частки майна із спільної сумісної власності).

У теорії цивільного процесу має місце й **інша класифікація поділу рішень на види**:

- **завершальні**, тобто ті, якими вирішені усі правові вимоги, передані на розгляд суду;

- **додаткові** – вирішуються окремі правові вимоги, з приводу яких сторони подавали докази і давали пояснення, що не були розв'язані основним рішенням;

- **альтернативні** – ті, якими встановлюються два можливих точно визначених способи його виконання, передбачені нормами матеріального права;

- **факультативні** – рішення, що зобов'язують відповідача до виконання певних дій, а у випадку неможливості їх виконання водночас визначають інший спосіб це зробити;

- **заочні**;

- **часткові (окремі)** – рішення, якими вирішуються окремі правові вимоги, що були достатньо встановлені судом або визнані відповідачем (мають місце при роз'єднанні позовів). Щодо інших позовних вимог рішення не приймається до з'ясування необхідних обставин та подання необхідних доказів. В одній справі може бути ухвалено декілька рішень (наприклад, у випадках процесуальної співучасті);

- **проміжні** – рішення, якими вирішено спірну вимогу про право, із залишенням невирішеної вимоги про її розмір;

- **умовні** – рішення, якими право позивача вважається визнаним тільки залежно від настання (ненастання) певних обставин. Виконання (невиконання) певних дій, а також коли його виконання залежить від

зазначених умов.

Слід підкреслити, що така теоретична класифікація судових рішень має досить важливе значення для практики, оскільки від розуміння процесуальної природи видів таких рішень залежить правильне викладення суддями резолютивної частини рішення, яке своєю чергою впливатиме на процедуру його виконання. На практиці судді досить часто допускають помилки при викладенні резолютивних частин судових рішень про присудження у справах позовного провадження, що унеможлиблює їх виконання та призводить до необхідності роз'яснення таких судових рішень (ст. 271 ЦПК України). У справах окремого провадження (рішення про визнання) також допускаються помилки у резолютивній частині.

Ухвали судів різних інстанцій

Ухвали суду – один з різновидів судових документів, які постановляються судами першої, апеляційної та касаційної інстанцій, але вони мають свої **певні особливості**, оскільки спрямовані на вирішення різних питань.

У ст. 258 ЦПК України законодавцем **не розкривається поняття «ухвала суду»**, а лише у ч. 2 даної норми перераховуються випадки постановлення ухвал в суді першої інстанції (законодавче формулювання: «процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених ЦПК України, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал»).

Наукові розробки класифікації судових ухвал, як і рішень суду, мають неабияке значення для практики, оскільки дозволяють законодавцеві виробити оптимальні цивільні процесуальні процедури та форми процесуальних актів, виробити єдині загальні підходи до їх змісту та виявити їх певну специфіку.

За загальним правилом, **ухвалами суду вирішуються питання, спрямовані на виникнення цивільного процесу у справі, його розвиток та припинення** шляхом гарантування суб'єктам цивільних процесуальних відносин реалізації їхніх процесуальних прав та виконання обов'язків. У остаточному підсумку вся процесуальна діяльність суб'єктів цивільних процесуальних відносин, як передбачено ст. 2 ЦПК України, спрямована на справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

У теорії цивільного процесу **існують різні визначення ухвал суду**, відтак, для усунення різних підходів до визначення бажаним було б закріплення нормативного варіанту їх визначення. Виявляючи певні особливості та відмінності у судових ухвалах у теорії цивільного процесу

вченими запропоновано різні їх класифікації. Оскільки деякі ухвали пов'язані із рухом справи, доцільно виділяти ухвали з **урахуванням стадій цивільного процесу**:

– **перетинальні (перешкоджаючі) проміжкові** – ухвали, які перешкоджають виникненню цивільного процесу або його подальшому розвитку. Це ухвали, які мають місце **на стадії прийняття заяви** – *ухвала про залишення заяви без руху з метою усунення недоліків заяви* (ч. 1 ст. 185 ЦПК України), *ухвала про повернення заяви* (ч. 3 ст. 185 ЦПК України), *ухвала про відмову у відкритті провадження у справі* (ст. 186 ЦПК України). Слід зазначити, що можуть мати місце ухвали, які хоча не перешкоджають подальшому руху справи та розвитку процесу, але якщо вони постановлені суддею з порушенням норм ЦПК України – можуть суттєво вплинути на права осіб, які беруть участь у справі. Зокрема, *ухвала про відмову у задоволенні заяви про забезпеченні доказів* (ст. 118 ЦПК України), *забезпечення позову* (ст. 153 ЦПК України). Такі ухвали можуть мати місце **на стадії судового розгляду** – *зупинення провадження у справі* (ст.ст. 251-254 ЦПК України), *відкладення розгляду справи* (ст.ст. 223, 224, 240 ЦПК України), *перерва у розгляді справи* (ст. 240 ЦПК України);

– **перетинальні заключні** – *закриття провадження у справі* (ст.ст. 255-256 ЦПК України), *залишення заяви без розгляду* (ст. 257 ЦПК України). Можливе виділення **проміжкових та заключних ухвал**, зокрема *виправлення описок та явних арифметичних помилок* (ст. 269 ЦПК України), *роз'яснення рішення суду* (ст. 271 ЦПК України);

– **ухвали, які забезпечують розвиток процесу** – *ухвала про забезпечення доказів* (ч. 5 ст. 118 ЦПК України), *ухвала про відкриття провадження у справі* (ч. 2 ст. 187 ЦПК України), *ухвала про призначення експертизи* (ст. 104 ЦПК України), *ухвала про огляд речових та письмових доказів на місці*, *ухвала про прийняття зустрічного позову*, *ухвала про об'єднання та роз'єднання позовів*, *ухвала про заміну неналежного відповідача*, *ухвала про прийняття позову третьої особи з самостійними вимогами на предмет спору між сторонами* тощо.

Ухвали за **формою закріплення** поділяються на: 1) **самостійні** – ті, які постановляються у нарадчій кімнаті (ухвала про призначення експертизи, про вирішення відводу); 2) **протокольні** – ті, які вирішуються шляхом занесення до протоколу судового засідання – ухвала про відкладення розгляду справи, про витребування доказів, про допуск представника до участі у справі тощо.

За суб'єктним складом: 1) **одноособові** – постановлені суддею; 2) **колегіальні** – постановлені складом суду (суддею та присяжними, якщо справа слухається колегіально, то у такому ж складі постановляються ухвали).

Щодо застосування санкцій: ухвали про застосування заходів процесуального примусу (ст.ст. 143-148 ЦПК України) та притягнення до кримінальної відповідальності свідків, експерта, перекладача (ст.ст. 91, 93, 104, 106, 218, 225, 230 ЦПК України).

Ухвали, які **сигналізують про порушення законності** – окремі ухвали

суду (ст.ст. 262, 385, 420 ЦПК України).

Вищезазначені ухвали можуть постановлятися судами різних інстанцій, тобто першої, апеляційної, касаційної.

Виходячи зі змісту ст. 381 ЦПК України, процедурні питання, пов'язані з рухом справи, клопотання та заяви учасників справи, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення провадження у справі, а також в інших випадках, передбачених ЦПК України, вирішуються судом апеляційної інстанції шляхом *постановлення ухвал* в порядку, визначеному ЦПК України для постановлення ухвал суду першої інстанції.

Частина 1 ст. 381 ЦПК України закріплює, що суд апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги *приймає постанову* за правилами статті 35 і глави 9 розділу III ЦПК України з особливостями, зазначеними у ст. 382, а ч. 3 ст. 381 закріплює, що постанова або ухвала суду апеляційної інстанції *оформлюється суддею-доповідачем* (іншим суддею, якщо суддя-доповідач не згодний з постановою/ухвалою) і *підписується всім складом суду*, який розглядав справу, якщо інше не передбачено ЦПК України.

У касаційній інстанції, виходячи з положень ст. 415 ЦПК України, закріплені такі правила: 1) суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги *приймає постанову* відповідно до правил, встановлених ст. 35 та главою 9 розділу III ЦПК України, з особливостями, зазначеними в ст. 416 ЦПК України; 2) процедурні питання, пов'язані з рухом справи, клопотання та заяви учасників справи, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення провадження у справі, а також в інших випадках, передбачених ЦПК України, вирішуються судом касаційної інстанції шляхом постановлення ухвал в порядку, визначеному ЦПК України для постановлення ухвал суду першої інстанції; 3) постанова або ухвала суду касаційної інстанції *оформлюється суддею-доповідачем* (іншим суддею, якщо суддя-доповідач не згодний з постановою/ухвалою) і *підписується всім складом суду*, який розглядав справу, якщо інше не передбачено ЦПК України.

Також, розглядаючи справи про оскарження рішень третейських судів, про оспорювання рішень міжнародного арбітражу: 1) суд ***постановляє ухвалу*** про відмову у відкритті провадження у справі з підстав, передбачених пп. 1-3 і 6 ч. 1 ст. 186 ЦПК України, а також у разі якщо рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу оскаржено (оспоровано) з підстав, не передбачених законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України (ч. 8 ст. 454 ЦПК України); 2) у випадку подання заяви про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу в електронній формі документи, зазначені в пп. 1, 2 ч. 4 ст. 455 ЦПК України, можуть подаватися в копіях, проте заявник повинен надати такі документи до суду до початку судового розгляду вказаної заяви. У разі неподання вказаних документів заява повертається, про що судом ***постановляється*** відповідна ***ухвала*** (ч. 6 ст. 455 ЦПК України); 3) за наслідками розгляду заяви про

скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу суд має право: **постановити ухвалу про відмову у задоволенні заяви і залишення рішення** третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу без змін; **постановити ухвалу про повне або часткове скасування рішення** третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу (ч. 6 ст. 457 ЦПК України); 4) провадження у справі відновлюється ухвалою суду за заявою сторони третейського, арбітражного розгляду або з ініціативи суду після надходження до суду відомостей про результати виконання ухвали про зупинення провадження третейським судом, міжнародним комерційним арбітражем, а в разі відсутності таких відомостей – після спливу строку, встановленого судом на їх подання (ч. 7 ст. 457 ЦПК України); 5) про спільний розгляд таких заяв та об'єднання їх в одне провадження суд постановляє ухвалу в день надходження до суду заяви про видачу виконавчого листа (надання дозволу) на виконання рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу, а якщо це неможливо – не пізніше наступного дня (ч. 8 ст. 457 ЦПК України); 6) ст. 460 ЦПК України окремо присвячена ухвалі суду у справі про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу.

Щодо **нововиявлених та виключних обставин**, ЦПК України встановлює виключний перелік цих обставин, зокрема, першими є:

1) істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;

2) встановлений вироком або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, факт надання завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що призвели до ухвалення незаконного рішення у даній справі;

3) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, що підлягає перегляду.

Підставами для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є:

1) встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане;

2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом;

3) встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено судове рішення.

Частина 4 ст. 423 ЦПК України встановлює, що **не є підставою для перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами:**

1) переоцінка доказів, оцінених судом у процесі розгляду справи;

2) докази, які не оцінювалися судом, стосовно обставин, що були встановлені судом.

Частина 5 ЦПК України закріплює, що при перегляді судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами суд не може виходити за межі тих вимог, які були предметом розгляду при ухваленні судового рішення, яке переглядається, розглядати інші вимоги або інші підстави позову.

Стаття 426 ЦПК України закріплює вимоги до форми і змісту відповідної заяви. Так, заяви про перегляд судових рішень суду за нововиявленими або виключними обставинами за формою і змістом повинні відповідати вимогам ЦПК України щодо оформлення заяв до суду першої інстанції.

У заяві зазначаються:

- 1) найменування суду, якому адресується заява;
- 2) ім'я (найменування) особи, яка подає заяву, місце її проживання чи місцезнаходження;
- 3) інші учасники справи;
- 4) дата ухвалення і зміст судового рішення, про перегляд якого подано заяву;
- 5) нововиявлені або виключні обставини, якими обґрунтовується вимога про перегляд судового рішення, дата їх відкриття або встановлення;
- 6) посилання на докази, що підтверджують наявність нововиявлених або виключних обставин.

До заяви додаються:

- 1) копії заяви відповідно до кількості учасників справи;
- 2) документ про сплату судового збору;
- 3) докази, що підтверджують наявність нововиявлених або виключних обставин;
- 4) документ, що підтверджує повноваження представника особи, яка подає заяву, – якщо заява підписана таким представником;
- 5) клопотання особи про витребування копії рішення міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, в органу, відповідального за координацію виконання рішень міжнародної судової установи, якщо її немає у розпорядженні особи, яка подала заяву, – у разі подання заяви про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК України;
- 6) у разі пропуску строку на подання заяви – клопотання про його поновлення.

Відповідно до положень ч. 3 ст. 429 ЦПК України, **за результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами суд може:**

- 1) відмовити в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами та залишити відповідне судове рішення в силі;
- 2) задовольнити заяву про перегляд судового рішення за

нововиявленими або виключними обставинами, скасувати відповідне судове рішення та ухвалити нове рішення чи змінити рішення;

3) скасувати судове рішення і закрити провадження у справі або залишити позов без розгляду.

За результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами Верховний Суд може також скасувати судове рішення (судові рішення) повністю або частково і передати справу на новий розгляд до суду першої чи апеляційної інстанції.

У разі відмови в задоволенні заяви про перегляд рішення, ухвали, постанови за нововиявленими або виключними обставинами **суд постановляє ухвалу**. У разі задоволення заяви про перегляд судового рішення з підстав, визначених ч. 2, пп. 1, 3 ч. 3 ст. 423 ЦПК України, та скасування судового рішення, що переглядається, суд:

- 1) **ухвалює рішення** – якщо переглядалося рішення суду;
- 2) **постановляє ухвалу** – якщо переглядалася ухвала суду;
- 3) **приймає постанову** – якщо переглядалася постанова.

Верховний Суд за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з підстави, визначеної п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК України, **приймає постанову**.

Постанови суду.

В оновленій редакції ЦПК України (з 15.12.2017 р.) значно розширено сферу застосування такого процесуального документу, як постанова. Якщо раніше їх прийняття передбачалось лише Верховним Судом (п. 1 ч. 1 ст. 360-3 ЦПК України, де закріплювались повноваження Верховного Суду та можливість прийняття однієї з таких постанов, як про повне або часткове задоволення заяви та про відмову у задоволенні заяви), наразі **про постанови як процесуальний документ суду йдеться**:

1) щодо штрафу (ч. 4 ст. 148 ЦПК України – «**постанова** суду апеляційної інстанції за результатами перегляду ухвали про накладення штрафу є остаточною і оскарженню не підлягає»);

2) щодо різновидів судових рішень (ст. 258 ЦПК України – «судовими рішеннями є: 1) ухвали; 2) рішення; 3) **постанови**; 4) судові накази» (ч. 1); «перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку закінчується прийняттям постанови» (ч. 4);

3) щодо порядку ухвалення судових рішень (ст. 259 ЦПК України – «суди ухвалюють рішення, **постанови** іменем України ...» (ч. 1); «рішення та постанови приймаються, складаються і підписуються в нарадчій кімнаті складом суду, який розглянув справу» (ч. 2); «у виняткових випадках залежно від складності справи складання повного рішення (**постанови**) суду може бути відкладено на строк не більш як десять днів, а якщо справа розглянута у порядку спрощеного провадження – не більш як п'ять днів з дня закінчення розгляду справи» (ч. 6);

4) щодо законності і обґрунтованості судового рішення (ст. 263 ЦПК України – «при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин

суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в **постановах** Верховного Суду» (ч. 4);

5) щодо набрання рішенням суду законної сили (ст. 273 ЦПК України – «у разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після повернення апеляційної скарги, відмови у відкритті чи закриття апеляційного провадження або прийняття **постанови** суду апеляційної інстанції за наслідками апеляційного перегляду» (ч. 5);

6) щодо відмови у відкритті апеляційного провадження (ст. 358 ЦПК України – «суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у справі, якщо: ... є **постанова** про залишення апеляційної скарги цієї самої особи без задоволення або ухвала про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою цієї особи на це саме судові рішення» (п. 3 ч. 1);

7) щодо порядку розгляду апеляційної скарги, що надійшла до суду апеляційної інстанції після закінчення апеляційного розгляду справи (ст. 370 ЦПК України – «за результатами розгляду апеляційної скарги суд приймає **постанову** відповідно до ст. 382 ЦПК України. При цьому за наявності підстав може бути скасовано раніше прийняту постанову суду апеляційної інстанції» (ч. 3);

8) щодо повноважень суду апеляційної інстанції (ст. 374 ЦПК України – «суд апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги має право: ... скасувати ухвалу про відкриття провадження у справі і прийняти **постанову** про направлення справи для розгляду до іншого суду першої інстанції за встановленою підсудністю» (п. 7 ч. 1); у передбачених ЦПК України випадках скасувати свою **постанову** (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, зазначених в пп. 1-7 ч. 1 ст. 374 ЦПК України);

9) щодо підстав для скасування ухвали суду і направлення справи на розгляд за встановленою підсудністю (ст. 380 ЦПК України – «суд апеляційної інстанції скасовує ухвалу про відкриття провадження у справі та приймає **постанову** про направлення справи на розгляд до суду першої інстанції за встановленою підсудністю, якщо таку ухвалу прийнято судом із порушенням правил підсудності»);

10) щодо порядку прийняття постанов судом апеляційної інстанції (ст. 381 ЦПК України – «суд апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги приймає **постанову** за правилами ст. 35 і глави 9 розділу III ЦПК України з особливостями, зазначеними у ст. 382 ЦПК України» (ч. 1); «постанова або ухвала суду апеляційної інстанції оформлюється суддею-доповідачем (іншим суддею, якщо суддя-доповідач не згодний з постановою/ухвалою) і підписується всім складом суду, який розглядав справу, якщо інше не передбачено ЦПК України» (ч. 3);

11) щодо вимог до постанови суду апеляційної інстанції (ст. 382 ЦПК України);

12) щодо проголошення постанови судом апеляційної інстанції (ст. 383 ЦПК України – «**постанова** суду апеляційної інстанції проголошується за правилами, встановленими ст. 268 ЦПК України»);

13) щодо законної сили постанови суду апеляційної інстанції (ст. 384 ЦПК України – «**постанова** суду апеляційної інстанції набирає законної сили з дня її прийняття»);

14) щодо вручення постанов суду апеляційної інстанції (ст. 386 ЦПК України – «**постанови** апеляційного суду вручаються (видаються або надсилаються) в порядку, встановленому ст. 272 ЦПК України»);

15) щодо права касаційного оскарження (ч. 1 ст. 389 ЦПК України – «учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити у касаційному порядку ... **постанову** суду апеляційної інстанції...» (ч. 1); «не підлягають касаційному оскарженню: ... **постанови**, ухвали суду апеляційної інстанції у справах, рішення у яких підлягають перегляду в апеляційному порядку Верховним Судом» (ч. 3);

16) щодо відкриття касаційного провадження у справі, відмови у відкритті касаційного провадження (ст. 394 ЦПК України – «суддя-доповідач відмовляє у відкритті касаційного провадження у справі, якщо: ... є **постанова** про залишення касаційної скарги цієї особи без задоволення» (п. 3 ч. 2); «у справі з ціною позову, що не перевищує п'ятиста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (крім справ, які відповідно до ЦПК України розглядаються за правилами загального позовного провадження), а також у випадку оскарження ухвали (крім ухвали, якою закінчено розгляд справи) суд може визнати касаційну скаргу необґрунтованою та відмовити у відкритті касаційного провадження, якщо: Верховний Суд вже викладав в своїй **постанові** висновок щодо питання правильного застосування норми права, порушеного в касаційній скарзі, і суд апеляційної інстанції переглянув судові рішення у відповідності з таким висновком»);

17) щодо порядку передачі справи на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду (ст. 404 ЦПК України – «питання про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати може бути вирішене до прийняття **постанови** судом касаційної інстанції» (ч. 3); «суддя, не згодний із рішенням про передачу (відмову у передачі) справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати, письмово викладає свою окрему думку в ухвалі про передачу справи на розгляд палати, об'єднаної палати або Великої Палати Верховного Суду або в **постанові**, прийнятій за результатами касаційного розгляду» (ч. 5);

18) щодо порядку розгляду касаційної скарги, що надійшла до суду касаційної інстанції після закінчення касаційного розгляду справи (ст. 405 ЦПК України – «у випадку відкриття касаційного провадження за такою скаргою суд касаційної інстанції може зупинити дію раніше прийнятої ним **постанови** та судових рішень, що оскаржуються» (ч. 2); «за результатами розгляду касаційної скарги суд приймає **постанову** відповідно до ст. 416 ЦПК України. При цьому за наявності підстав може бути скасовано раніше прийняту постанову суду касаційної інстанції» (ч. 3);

19) ст. 406 ЦПК України – «скарги на ухвали, що не підлягають

оскарженню окремо від рішення суду першої інстанції чи **постанови** суду апеляційної інстанції, включаються до касаційної скарги на відповідне рішення чи постанову. У разі подання касаційної скарги на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення чи **постанови** суду, суд повертає її заявнику, про що постановляє ухвалу» (ч. 2); «касаційні скарги на ухвали судів першої чи апеляційної інстанцій розглядаються у порядку, передбаченому для розгляду касаційних скарг на рішення суду першої інстанції, **постанови** суду апеляційної інстанції» (ч. 3);

20) щодо повноважень суду касаційної інстанції (ст. 409 ЦПК України – «суд касаційної інстанції за результатами розгляду касаційної скарги має право: ... скасувати **постанову** суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишити в силі рішення суду першої інстанції у відповідній частині» (п. 4 ч. 1); у передбачених ЦПК України випадках скасувати свою **постанову** (повністю або частково) і прийняти одне з рішень, зазначених в пп. 1-6 ч. 1 ст. 409 ЦПК України» (п. 7 ч. 1);

21) щодо підстав для повного або часткового скасування рішень і передачі справи повністю або частково на новий розгляд або для продовження розгляду (ст. 411 ЦПК України – «підставою для скасування судових рішень суду першої та апеляційної інстанцій і направлення справи для продовження розгляду є порушення норм матеріального чи процесуального права, що призвели до постановлення незаконної ухвали суду першої інстанції та (або) **постанови** суду апеляційної інстанції, що перешкоджають подальшому провадженню у справі» (ч. 6);

22) щодо підстав для скасування постанови суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишення в силі судового рішення суду першої інстанції у відповідній частині (ст. 413 ЦПК України – «суд касаційної інстанції скасовує **постанову** суду апеляційної інстанції повністю або частково і залишає в силі судове рішення суду першої інстанції у відповідній частині, якщо встановить, що судом апеляційної інстанції скасовано судове рішення, яке відповідає закону»);

23) щодо порядку прийняття постанов судом касаційної інстанції (ст. 415 ЦПК України);

24) щодо вимог до постанов суду касаційної інстанції (ст. 416 ЦПК України);

25) обов'язковість вказівок, що містяться в постанові суду касаційної інстанції (ст. 417 ЦПК України);

26) щодо проголошення постанови судом касаційної інстанції (ст. 418 ЦПК України);

27) щодо законної сили постанови суду касаційної інстанції (ст. 419 ЦПК України);

28) щодо підстав перегляду постанови суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, за нововиявленими або виключними обставинами (ст. 423 ЦПК України);

29) щодо розгляду заяви про перегляд за нововиявленими або виключними обставинами (ст. 429 ЦПК України – «у разі відмови в

задоволенні заяви про перегляд ... **постанови** за нововиявленими або виключними обставинами суд постановляє ухвалу. У разі задоволення заяви про перегляд судового рішення з підстав, визначених ч. 2, пп. 1, 3 ч. 3 ст. 423 ЦПК України, та скасування судового рішення, що переглядається, суд: ... приймає **постанову** – якщо переглядалася **постанова**. Верховний Суд за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з підстави, визначеної п. 2 ч. 3 ст. 423 ЦПК України, приймає **постанову**» (ч. 4);

30) щодо відстрочення і розстрочення виконання, зміна чи встановлення способу і порядку виконання (ст. 435 ЦПК України – «розстрочка та відстрочення виконання судового рішення не може перевищувати одного року з дня ухвалення такого рішення, ухвали, **постанови**» (ч. 5);

31) щодо зупинення виконання судового рішення (ст. 436 ЦПК України – «суд касаційної інстанції у **постанові** за результатами перегляду оскаржуваного судового рішення вирішує питання про поновлення його виконання (дії)» (ч. 3);

32) щодо повороту виконання **постанови** (ст. 444 ЦПК України);

33) щодо строків для звернення зі скаргою (ст. 449 ЦПК України – «скаргу може бути подано до суду: ... у триденний строк з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення її права, у разі оскарження **постанови** про відкладення провадження виконавчих дій» (п. «б» ч. 1).

1.4. Цивільна процесуальна форма, її вплив на процесуальні акти у цивільних справах та значення

Принцип раціональної цивільної процесуальної форми попри той факт, що він не знайшов свого безпосереднього нормативного закріплення у ЦПК України, у теорії цивільного процесу вважається одним з його принципів, який опосередковано має прояв у багатьох нормах ЦПК України. Цей принцип **характеризується єдністю усіх принципів цивільного судочинства**. Оскільки **під цивільною процесуальною формою розуміються умови, послідовність вчинення певних процесуальних дій, прийняття процесуальних актів та здійснення провадження у цивільних справах у цілому**, тому цей принцип має безпосередній вплив на процесуальні акти у цивільних справах, а саме: на їх форму, зміст, порядок ухвалення та постановлення, порядок проголошення. Досить важливе значення для реалізації цього принципу має правильне складання судом процесуальних актів, які повинні бути належним чином оформлені з дотриманням правил судового діловодства. У процесуальних документах містяться відповіді на поставлені перед судом правові питання. Складання процесуальних актів не можна зводити лише до технічного боку, до формальності. Ці положення, без сумніву, варто поширити й на процесуальні акти у цивільних справах.

Перед складанням процесуального акта **суддя повинен: встановити фактичні обставини справи, перевірити їх доказами, поданими сторонами чи витребуваними судом на клопотання осіб, які беруть участь у справі, усунути суперечності у доводах, міркуваннях сторін, суперечності у**

показаннях свідків, перевірити законність отримання доказів та здійснити іншу процесуальну діяльність, у порядку, передбаченому ЦПК України, з метою повного, всебічного та об'єктивного розгляду справи та ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого рішення. Крім того, у **судовому рішенні суд повинен оцінити докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів.** Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Результати такої оцінки він відображає в рішенні, в якому наводяться мотиви їх прийняття чи відмови у прийнятті. Процесуальній діяльності сприяє фіксування процесу технічними засобами чи занесенням усіх відомостей, отриманих під час слухання справи, до протоколу судового засідання, який також є процесуальним актом у цивільних справах.

Правильність складання процесуального документа має суттєвий вплив на реальний захист суб'єктів цивільних процесуальних відносин, оскільки однією з основних вимог, яка висувається до судового рішення, є його обґрунтованість. Так, за ч. 5 ст. 263 ЦПК України **обґрунтованим є рішення, ухвалене на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.** На практиці мають місце випадки, коли судді допускають у рішеннях арифметичні помилки, описки, що призводить до необхідності їх виправлення судом, який постановив це рішення (ст. 269 ЦПК України), чи ухвалення додаткового рішення (ст. 270 ЦПК України), чи надання роз'яснення свого рішення (ст. 271 ЦПК України), оскільки бувають випадки коли суддя викладає рішення таким чином, що воно є незрозумілим для осіб, які брали участь у справі, або для державного та приватного виконавця, що унеможлиблює виконання рішення, ухвали чи постанови суду.

Усе зазначене вище свідчить про те, що суд та особи, які звертаються до суду, чи їх представники повинні досить відповідально ставитись до оформлення процесуальних актів. Акти у цивільних справах повинні бути аргументовані, усі обставини справи мають викладатись у хронологічному порядку, логічно, повно, зрозуміло, чітко. Зміст заяви повинен бути лаконічним, небагатослівним, але надавати суду повну картину обставин, які підлягають вирішенню. При цьому слід використовувати юридичну термінологію, передбачену, насамперед, ЦПК України, теорією цивільного процесу, судовою практикою, не допускати граматичних помилок, не застережених виправлень тощо.

Отже, цивільна процесуальна форма, яка виявляється у змісті та формі процесуальних актів, здійснює великий вплив на підвищення культури цивільного судочинства, поширення знань національного цивільного процесуального законодавства, підвищення правосвідомості населення.

Контрольні запитання:

1. Охарактеризуйте історію розвитку складання процесуальних документів.
2. Розкрийте поняття правової допомоги.
3. Що розуміється під поняттям «процесуальний документ»?
4. На які групи поділяються процесуальні документи?
5. Які процесуальні документи ухвалюються, постановляються та приймаються судами?
6. Дайте класифікацію судових рішень, ухвал та постанов.